

Az Uros király uralkodását bemutató törzsfjezeteket három rövidebb *excursus* követi. Az első az Uros-kori Szerbiának az özvegy királyné és fiai, Dragutin és Milutin közötti felosztását tárgyalja. A következő az Uros király uralkodása idején keletkezett forrásokat veszi sorra, amelyek száma meglepően kevés: három oklevél, melyek közül az egyik hitelessége megkérdőjelezhető; két pecsét; egy Urosnak (is) tulajdonítható – de lehet, hogy későbbi – érme; valamint a Sopočani monostor freskói. A szerző a fejezet címéül az Uros király által használt titulust választotta: „az egész szerb föld és a tengermellék királya” (*kral' sve Srpske zemlje i Pomorske*). Ivana Komatina végül felteszi a kérdést: érdemes-e Uros a „nagy” melléknévre. A válasz pozitív: területgyesítő politikájával, diplomáciai tevékenységével és hosszú (33 év) uralkodásával rászolgált erre a jelzőre.

Szerbia és a szomszédos Magyar Királyság sokféle módon kapcsolódott egymáshoz, a kutatási eredmények lassan válnak ismertté egyik vagy másik ország szakmai köreibben. Ivana Komatina a magyar szakirodalomból Bárány Attila, Engel Pál, Gál Judit és Zsoldos Attila egy-egy munkáját használta fel, az utóbbi két szerzőt magyar nyelven. A forráskiadványokat ismeri, de az archontológiákat, a forráskritikai irodalmat, a Szerbia középkori történetéről magyarul megjelent, nem túl nagyszámú munkát nem (például *Szeberényi Gábor: A Balkán. In: Kelet-Európa és a Balkán 1000–1800. Szerk. Sashalmi Endre. Pécs 2007. 279–330.*). Ennek nyilván nyelvi oka lehet, de érdekes, hogy Ivana Komatina a saját szerkesztésű kötet (Stefan Prvovenčani i n'egovo doba. Beograd 2020.) magyar szerzőktől származó angol nyelvű tanulmányait sem hasznosította. Az egyházi szláv források esetében példásan alkalmazza a forráskritika módszerét, a bizánci forrásoknak a legújabb kiadásait használja. Fontos lenne, hogy a kötet angol nyelven hozzáférhető legyen. A magyar medievisztikában kívánatos a 14. századtól szaporodó egyházi szláv nyelv szerb változatában íródott elbeszélő források ismerete, annak a munkának folytatása, amelyet tanulmánya függelékében (*Századok 147. [2013] 494–499.*) Gál Judit elkezdett.

Font Márta

ÉDES IMRÉM! LELKEM, MÁRIKÓM!

Gróf Mikó Imre és felesége, Rhédey Mária grófnő leveleskönyve

1848–1849-ből

S. a. r. Liphay Endre – Somogyi Gréta

Országos Széchényi Könyvtár – Kovászna Megyei Művelődési Központ – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Budapest–Sepsiszentgyörgy–Kolozsvár 2021. 344 oldal

Az 1848–1849. évi magyar forradalom és szabadságharc egy nemzedék számára jelentett meghatározó élményt, és aligha csoda, hogy sokan igyekeztek megörökíteni az akkor velük történeteket. Az így keletkezett írásos anyag egy része már a nagyközönség számára is elérhetővé vált, de még számos értékes munka lappang a különböző közgyűjteményekben, és gyanítható, hogy magánszemélyeknél is. Liphay Endre, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának munkatársa és Somogyi Gréta, a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztője értő gondozásában megjelent, most bemutatott kötettel ezek száma nemrégiben csökkent. Noha a levelezés egyes darabjai már korábban megjelentek, így együtt csak most kerültek először nyomtatásba.

A kötet bevezetőjében a szerkesztők előbb a Mikó és a Rhédey család, valamint a két levelíró sorsát, illetve a levelezés létrejöttének körülményeit mutatják be, majd végigkövetik azt az utat, amelyet az iratcsoport bejárt. Nem túlzás azt állítani, hogy e levelek csodával határos

módon maradtak az utókorra, hiszen a viharos történelmi események közepette fél évig a Mikó–Rhédey ház „gazdátlan” volt. Rejtély, hogy ki volt az a személy, aki gondos odafigyeléssel a félárva Mikó-gyerekek nevelése mellett még arra is gondot fordított, hogy a családi iratok épségben fennmaradjanak. Feltételezhető, hogy a legfiatalabb Mikó-leszármazott, Mikó Anna grófnő, amikor Magyarországra házasodott, magával vitte Erdélyből a családi ereklyéket, így kerülhettek ezek a Nógrád megyei Ludányba. A Pejacsevich–Mikó család leszármazottjai a 20. század harmincas éveiben a dunántúli Szépalmásra költöztek; hagyatékuk 1945 után állami tulajdonba került. A leveleskönyv azonban magánkézbe jutott, és csak a 2000-es évek elején került végül az Országos Széchényi Könyvtárba.

Az 1848. január 13. és 1849. január 30. között írt 157 levelet a sajtó alá rendezők szöveghűen közölték. Ezek keletkezésekor gróf hídvégi Mikó Imre, noha már ismert személyisége volt az erdélyi magyar társadalomnak, még messze állt attól, hogy „Erdély Széchenyijeként” emlegessék. A nagy múltú, vagyonos családba születő fiút nagyszülei nevelték fel. Az elemi, majd középiskola elvégzése után jogi tanulmányokat folytatott és 1826-tól már a kolozsvári Erdélyi Főkormánysszék alkalmazásában állt. Mérsékelt liberális meggyőződése mellett nem csatlakozott sem a liberális, sem a konzervatív politikai szárnyhoz, így – egyfajta „hídemberként” – bírta mindkét oldal bizalmát. Ugyanakkor a magyar közművelődés ügyét erőteljesen pártolta: előbb a nagygyedyi főiskola gondnoka, majd az erdélyi református egyházkerület főgondnoka lett, az 1841–1843-as erdélyi országgyűlés pedig a kolozsvári Nemzeti Színház igazgatását is rábízta. Tevékenysége és kapcsolatai révén végül V. Ferdinánd 1847. október 12-én az Erdélyi Kincstartóság élére nevezte ki.

Mikó örült e megtiszteltetésnek, ugyanakkor némi borúra adott okot az, hogy Kolozsvárról át kellett költöznie a Kincstartóság székhelyére, Nagyszebenbe, feleségét, valamint gyermekeit hátrahagyva. Ez pedig a levelek tanúsága szerint aligha lehetett kis áldozat. Mikó árvaérett nőként fel, majd első szerelmét és menyasszonyát, Mikes Máriát is elvesztette, így csak aránylag későn, 1840-ben házasodott, és vette feleségül gróf Rhédey Ádám, a korábbi erdélyi kincstartó kisebbik lányát, Máriát, aki az akkori szokásokhoz képest igencsak benne járt már a korban. A tekintélyes családból származó, okos és művelt nő azonban igazi társa lett Mikónak: a „két összehangzó lélek” (298.) boldog családi életet élt; frigyükből négy gyermek (Mária, Ádám, Ferenc és Anna) született. A házaspárnak korábban nem kellett hosszabb időre nélkülöznie egymást, ezért is volt lételemük a napi kapcsolattartás, az egymással való beszélgetés a levelek által.

Mikó 1848. január 13-án érkezett meg új szolgálati helyére. A következő két hónap levelezésében egyfelől a férj írt az átadás-átvétel, majd a hivatali munka körülményeiről, valamint a többi kormánysszerv katonai és civil vezetőivel való együttműködéséről, a nagyszebeni eseményekről és a társasági életéről. (Éppen ez adja a kötet egyediségét, hiszen egy közhivatalt ellátó, vezető tisztségű méltóság magánemberként nyilatkozik más vezető személyekről, illetve eseményekről.) A feleség is napi rendszerességgel tájékoztatta párját a gyerekek viselt dolgairól, velük élő édesapja egészségi állapotáról, a háztartás és a birtokigazgatás gondjairól, a kolozsvári élet mindennapjairól. A házastársak igyekeztek elfogadni ezt az új élethelyzetet, bár nehezükre esett (nem ritkák a szerelmi vallomás jellegű megnyilatkozások), és az írás mellett időnként kisebb – postán, illetve ismerősök által továbbított – ajándékokkal is meglepték egymást. A levelek nyelvezete egyszerre szeretetteljes és pajtáskodó; árad belőlük a korábban már nem remélt magánéleti boldogságot mégis megtaláló emberpár nyolcadik házassági évben sem szűnő életöröme. A „Tündérkert” levelekből kitetsző nyugalma a későbbi események fényében viszont kifejezetten szürreálisan hat: Mikó feleségéhez írt leveleinek gyakori továbbítója az az Andrei Şaguna görögkeleti román püspök volt, akinek az áldásával jó fél év múlva majd a magyarok felkoncolására indulnak a lándzsás román felkelők.

Mikó már családját átköltöztetését tervezte, ám a történelem közbeszólt: megkezdődött a „népek tavasza”. Ennek itáliai előzményei már a február végi levelekben felsejlettek, ám a „forgósziel”

igazán csak Rhédey Mária március 9-én írott (48. számú) levelében jelent meg, amikor a grófnő tájékoztatta párját a párizsi forradalom eseményeiről. A következő két hónapban a házaspár egyszerre próbált eligazodni a gyorsan változó politikai viszonyok között, illetve e kilengések következményeit távoltagek magánéletüktől. Mikó az általa tudott biztos híreket megosztotta feleségével és annak apjával, mégis eleinte egyfajta „francia nyavalyának” hitte történeteket, amelyeknek nem lesz hatásuk a birodalomra és ezen belül Erdélyre. A bécsi, majd a pesti forradalom után azonban igyekezett továbbra is pozíciójában helytállni, és fenntartani a rendet, közben pedig bátorítani a feleségét is. Rhédey Máriát ekkor kisebbik fia, a születési rendellenességgel világra jött Ferenc tervezett műtétje kötötte le, amely ugyan jól sikerült, de aztán a csecsemő tüdőgyulladást kapott és március 24-én elhunyt. Az ezt követő levelek a gyászon kívül mély vallásoságról tesznek tanúbizonyságot, ahogy a két református hitben nevelkedett szülő egymást vigasztalva felülemelkedett a veszteségen. Az élet azonban nem állt meg: Mikó energiáit a papírpénz elértéktelenedése, az ezüstforintnak a pénzforgalomból való eltűnése, valamint a szászokkal való konfrontáció kötötte le, míg a grófnőt a háztartás gondjai, valamint a gyerekek és édesapja betegeskedése foglalta le. Ennek ellenére tájékoztatták egymást a kolozsvári, illetve szebeni eseményekről, a nemzetőrségek szervezéséről, illetve az országgyűlés tervezett összehívásáról. Ez utóbbi megnyitását mindketten nagyon várták, hiszen így újra találkozhattak.

Mivel az uralkodó kinevezte a Batthyány-kormányt és szentesítette az új törvényeket, Mikót derült égből villámcsapásként érte, hogy április 20-án mégis őt jelölték a bécsi Erdélyi Udvari Kancellária élére. Ezt a megbízatást nem szándékozott elfogadni. A következő két hónap levelezése javarészt ennek az ügynek az elintézését öleli fel. Mikó április végén Kolozsváron keresztül Pestre utazott, ahonnan május 9-én Bécsbe érkezett. Itt hiába kért audienciát a császártól, illetve tárgyalt szinte az összes befolyásos emberrel, kérésére konkrét válaszokat nem kapott. A holtpontról az általa leveleiben igencsak érzékletesen ábrázolt második bécsi forradalom mozdította ki az ügyet, így május 25-én végül megkapta felmentését. Mielőbb haza akart térni családjához, ám az erdélyi fő kormányzó, Teleki József kérésére végül június 5-én ő is tagja volt annak a küldöttségnek, amely az uniótörvényt vitte Innsbruckba az oda menekült Udvarhoz. A törvény aláírása után kisebb körutat téve Bécsbe ment, majd onnan június 21-én indult Erdélybe, Kolozsvárra pedig feltehetőleg június végén érkezett meg. Levelezésük Máriával a nagy távolságok miatt ekkor kissé szakadozott volt, ám minden fontos kérdéssel tájékoztatni tudták egymást. Mikó részletesen beszámolt teendőiről, Rhédey Mária pedig az otthoni történeteket mesélte el, közülük kiemelkedett a kolozsvári országgyűlés május 30-ai ülésnapja, az unió elfogadása Magyarországgal.

Mikót azonban otthon nem a jól megérdemelt pihenés várta, hanem újabb feladatok: a fő kormányzó helyetteseként előbb berekesztette az országgyűlést, majd ezt követően az egyre inkább polgárháborúval fenyegető nemzetiségi feszültségeket törekedett enyhíteni, sikertelenül. 1848. októberében elvállalta az agyagfalvi székely nemzetgyűlés elnöki tisztségét, ahol egyszerre igyekezett erőt demonstrálni, illetve elkerülni a háborút a románokkal, és a szászokkal. Ebből az időszakból a leveleskönyv két, Rhédey Mária által írott levelet tartalmaz, amelyben felesége a kolozsvári eseményekről és a vidék lázadásáról tájékoztatta. A nyílt összecsapást nem sikerült elkerülni, november 17-én pedig Kolozsvár is elesett, s a város kapitulációját a polgármester mellett Mikónak kellett aláírnia. Ő nem követte a visszavonuló magyar csapatokat, hanem elvállalta a gubernátor szerepét, és a trónra lépett I. Ferenc József elé egy memorandumot szándékozott terjeszteni, amelyben kérte, hogy az uralkodó állítsa helyre a békét Erdélyben. Missziójára december 17-én indult el, de Olmützből a császár már nem engedte vissza Erdélybe egészen 1849 októberéig. A kötet két utolsó levele és a függelék két írása már ehhez az időszakhoz tartozik. Ezekben az 1849. januári levelekben Rhédey Mária egyrészt a családja hogyletéről, valamint édesapja haláláról tájékoztatja Mikót, míg február 15-én már negyedik

gyermekük, Anna megszületésére betegen készülve, egyfajta búcsúlevélben készíti fel férjét esetleges halálára (amely 1849. március 24-én valóban bekövetkezett) és igyekszik erőt önteni szeretett párjába. A kötet zárásaként szolgáló, datálatlan könyörgésben pedig férjéért imádkozik Istenhez.

A számos képmelléklettel díszített (ezek között a Mikó–Rhédey család tagjait ábrázoló festmények összegyűjtve most látnak először napvilágot), hatalmas jegyzetapparátussal és szómagyarázattal, valamint bibliográfiával ellátott, igényes kiadású kötetet névmutató zárja.

Mint minden munkában, előfordulnak ebben is kisebb elírások és tévesztések. Rhédey Mária 1848. május 28-án írott levelét nem Bécsben, hanem Kolozsvárott keletzte (13.). A Rhédey Mária haláláról szóló levél természetesen nem 1848., hanem 1849. március 25-én íródott (19.). Bethlen Olivér nemcsak főhadnagya, hanem őrnagyként a parancsnoka is volt a 11. honvédszázalajnak, a szabadságharcot pedig alezredesként fejezte be (30., illetve 50. jegyzet.). A terjedelmes bibliográfia arról tanúskodik, hogy a sajtó alá rendezőknek igencsak sok munkát kellett átnézniük, hogy a bőséges jegyzetapparátus összeálljon, de talán érdemes lett volna bizonyos műveknek az újabb kiadásaira hivatkozni.

A recenziens a fentiekől függetlenül csak ajánlani tudja ezt a munkát mindenkinek, aki meg akar ismerkedni gróf Mikó Imre és családja 1848-as életével, amely egyszerre mutatja be az erdélyi eseményeket „felülnézetből”, valamint egy nem forradalmi ember látószögéből, egy bensőséges családi kapcsolat tükrében.

Kemény Krisztián

Veszprémy László Bernát

1921

A Horthy-rendszer megszilárdulásának története

Jaffa, Bp. 2021. 278 oldal

A 20. századi Magyarország vitatott kérdései a mai napig témérdek alapanyagot szolgáltatnak a témával foglalkozó kutatók számára, amit az is bizonyít, hogy a fontosabb történeti események százéves évfordulóit kapcsán több kötet is napvilágot láthatott az elmúlt időszakban. E centenárium koncepciójú könyvmegjelenési hullám egyik zászlóshajója a Jaffa Kiadó gondozásában megjelenő Modern Magyar Történelem sorozat, amely olyan módon mutatja be a legújabb kutatási eredményeket, hogy azok a laikus érdeklődők számára is érthetőek és élvezhetőek legyenek. Jelen kötet is e szériát gazdagítja, így a világháborút követő események körüli mélyfúrások után a Horthy nevével fémjelzett korszak első, kihívásokkal teli periódusa is újra a figyelem középpontjába kerülhetett.

A trianoni békeszerződés aláírását követő év több sikeresnek elkönnyvelt esemény által írta be magát a nemzeti emlékezetbe: a magyar hadsereg visszafoglalta a baranyai területeket, Sopron és környéke népszavazás útján Magyarország része maradt, illetve kimondták a Habsburg-ház trónfosztását. A recenzált munkából azonban kiderül, hogy eddig kevésbé tárgyalt konfliktusok még így is akadtak – ezek főleg ideológiai síkon kerültek a szerző látóterébe. Veszprémy László Bernátról érdemes megemlíteni, hogy jelenleg doktorjelölt, kutatási területe pedig a politikai eszmetörténet és a zsidóság története. Veszprémy emellett a publicisztikában is aktív szereplő, ezen tapasztalata leginkább stílusában köszön vissza.